

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ТЯЖКИХ НАСЛІДКІВ ПРИ ВЧИНЕННІ ЗГВАЛТУВАННЯ

У статті, на підставі теоретичних положень кримінально-правової доктрини щодо визначення ролі, характеру та місця суспільно небезпечних наслідків, які заподіюються в процесі вчинення кримінального правопорушення, та судової практики, яка знайшла відображення в документах Верховного Суду, зроблений висновок стосовно змістовних ознак такої кваліфікуючої ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 152 КК України, як тяжкі наслідки. У статті використані положення, які вирішують проблему точного встановлення даної ознаки в проєкті КК України.

Ключові слова: *об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, суспільно-небезпечний наслідок, кваліфікуючі ознаки, згвалтування, тяжкі наслідки.*

The article, based on the theoretical provisions of criminal law doctrine to determine the role, nature and place of socially dangerous consequences caused by a criminal offense and judicial practice, which is reflected in the documents of the Supreme Court, concluded on the substantive features of such a qualifier offense under art. 152 of the Criminal Code of Ukraine, as severe consequences. The article reflects the provisions that solve the problem of accurate establishment of this feature in the draft Criminal Code of Ukraine.

Keywords: *the objective side of the criminal offense, socially dangerous consequence, qualifying features, rape, serious consequences.*

В статье, на основании теоретических положений уголовно-правовой доктрины по определению роли, характера и места общественно опасных последствий, которые причиняются в процессе совершения уголовного преступления, и судебной практики, которая нашла отражение в документах Верховного Суда, сделан вывод о содержательных признаках такого квалифицирующего признака уголовного преступления, предусмотренного ст. 152 УК Украины, как тяжелые последствия. В статье использованы положения, которые решают проблему точного установления данного признака в проекте УК Украины.

Ключевые слова: *объективная сторона состава уголовного преступления, общественно-опасное последствие, квалифицирующие признаки, изнасилование, тяжкие последствия.*

Вступ. Перед сучасною кримінально-правовою доктриною стоять дві нагальні проблеми, які потребують свого швидкого та ефективного вирішення. З одного боку, вимагають свого подальшого удосконалення кримінально-правові норми, які регулюють суспільні відносини, що виникають у зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення [1, с. 123-124], а з іншого – подальшої оптимізації потребує практика їх застосування в процесі кваліфікації та пеналізації [2, с. 265]. При цьому слід зазначити, що комплексне вирішення позначених проблем здатне забезпечити реалізацію принципу соціальної справедливості в

кримінальному праві [3, с. 121-122]. Вирішення означених завдань здійснюється як на загальногалузевому рівні, так і внутрішньо інституційному та конкретно-правовому. Одним із напрямків вдосконалення на рівні окремої норми права, що передбачає особливий вид кримінально протиправного діяння, є забезпечення правової визначеності складу зґвалтування, чіткість викладу всіх його ознак, в тому числі кваліфікуючих і особливо кваліфікуючих. З приводу останніх у судово-слідчій практиці виникає чимало проблем при кваліфікації даного виду кримінального правопорушення через недостатню зрозумілість законодавчих формулювань [4] і відсутність узгодженої на теоретичному та прикладному рівні практики щодо застосування ряду положень кримінального закону. Доповнює проблематику кваліфікації брак повноцінних теоретичних розробок щодо, зокрема, тяжких наслідків зґвалтування. З огляду на теоретичну та практичну цінність, вважаємо, що обрана тема наукового аналізу має значну актуальність.

Основний зміст. Перш за все, характеризуючи суспільно небезпечні наслідки, що безпосередньо визначені у диспозиціях кримінально-правових норм статті 152 КК України, як факультативної ознаки об'єктивної сторони складу досліджуваного кримінального правопорушення [5, с. 43-44], слід наголосити на тому, що саме зазначені в законі про кримінальну відповідальність певні види та розмір або обсяг заподіяної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, потрібно розглядати як обов'язковий елемент в процесі виокремлення з усієї сукупності посягань на статеву свободу та статеву недоторканість таких діянь, що за своїм рівнем і характером відповідають істотній небезпечності, притаманній кримінальним правопорушенням.

Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень щодо специфіки такого кримінального правопорушення як зґвалтування свідчить, що кожне із діянь даного виду завжди пов'язане із заподіянням фізичної та моральної шкоди, оскільки у своїх показаннях під час судового засідання всі потерпілі вказують на заподіяння їм фізичної шкоди у формі тілесних ушкоджень та моральної шкоди, яка пов'язана з болісними переживаннями факту насильства і задоволення статевої пристрасті, вчинені правопорушником.

Фізичні наслідки зґвалтування, на нашу думку, можна класифікувати на наступні групи: екстрагенітальні пошкодження; генітальні

пошкодження, зараження захворюваннями, які передаються статевим шляхом (гепатит, сифіліс, гонорея, хламідійна інфекція, трихомоніаз, ВІЛ), вагітність. Як видно з наведеного переліку фізичних наслідків, який не можна вважати вичерпним, їхній діапазон в процесі вчинення кримінального правопорушення зґвалтування є доволі широким. До наслідків нематеріального (морального) характеру слід віднести негативні зміни в морально-психологічному стані потерпілої від зґвалтування особи, які є безпосереднім наслідком застосованого насильства та дій сексуального характеру за відсутності добровільної згоди потерпілої особи.

Загалом основний склад правопорушення, передбаченого ст. 152 КК України відноситься до формальних, оскільки зґвалтування вважається закінченим з моменту вчинення передбачених в ч. 1 ст. 152 КК України кримінально-протиправних дій. Наслідки ж притаманні окремим видам кваліфікованих складів зґвалтування, серед яких особливо виділяється суспільно небезпечний наслідок, який передбачений ч. 5 ст. 152 КК України – тяжкі наслідки.

З метою з'ясування, які саме з означених матеріальних (фізична шкода) і нематеріальних (моральна шкода) наслідків відносяться до тяжких, перш за все, вважаємо за доцільне погодитись із твердженням Л. П. Брича, який вказує, що «поняттям «тяжкі наслідки» законодавцем позначаються суспільно небезпечні наслідки, які є безальтернативною ознакою складу злочину. Обсяг цього поняття сам по собі є дуже широким. Крім того, він не обмежений обсягами інших понять, що мало б місце, якби вони були названі з ним в одному переліку. Зміст поняття «тяжкі наслідки» залежить від змісту суспільно небезпечного діяння у відповідному складі злочину. Тому зазначене поняття не може мати однакового значення у всіх складах злочинів» [6, с. 232].

Заповнити прогалину нормативного визначення критеріїв встановлення тяжких наслідків при зґвалтуванні намагається судова практика. Аналіз пункту 11 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» від 30.05.2008 року № 5 (далі по тексту – Постанова), дає змогу дійти висновку, що в якості тяжких наслідків при зґвалтуванні можуть бути визнані, зокрема, смерть або самогубство потерпілої особи, втрата нею будь-якого органу чи втрата органом його

функцій, психічна хвороба або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше ніж на одну третину, непоправне знівечення обличчя, переривання вагітності чи втрата репродуктивної функції, а так само зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, які сталися внаслідок зґвалтування або насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом [7].

Також у пункті 16 вказаної Постанови відзначається, що тяжкими наслідками, які настали внаслідок статевих зносин з особою, що не досягла статевої зрілості, є втрата репродуктивної здатності, зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншою невиліковою інфекційною хворобою, захворювання тяжкою хворобою, у тому числі і психічною, самогубство потерпілої особи. Враховуючи той факт, що на даний момент зміст статті 155 КК України в частині визначення ознак потерпілої від цього правопорушення особи змінився в напрямку їх об'єктивізації шляхом визначення віку потерпілої особи, а не досягнення статевої зрілості, як вказувалось в попередній редакції, зазначені у Постанові суспільно небезпечні наслідки можуть бути екстрапольовані і на кримінальне правопорушення в новій редакції.

При цьому практика виходить з того, що не слід вважати тяжкими такі суспільно небезпечні наслідки зґвалтування, як: свідоме поставлення потерпілої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини або сифілісом, якщо потерпіла в результаті не захворіла; дефлорація дівочої пліви; втрата цноти або вагітність (за винятком випадків, коли є медичні протипоказання до пологів).

Відмітимо, що тяжкі наслідки можуть бути викликані діями як винної, так і потерпілої особи (наприклад, реакцією останньої на злочин стало те, що вона вчиняє самогубство або заподіює собі тілесні ушкодження, намагаючись уникнути сексуального насильства). Однак останні безумовно перебувають у причинному зв'язку із вчиненням дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи.

Що стосується безпосередньо кримінально-правової оцінки тяжких наслідків при зґвалтуванні, то зазначимо, що, як правило, останні мають бути кваліфіковані за частиною 5 статті 152 КК України. Однак, у разі

якщо тяжкий наслідок наступив у вигляді заподіяння смерті, до вищенаведеної формули кваліфікації практика вимагає додати пункт 10 частини 2 статті 115 КК України і пропонує розглядати таку ситуацію як сукупність двох кримінальних правопорушень, хоча за змістом п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України охоплює дії сексуального характеру, пов'язані із зґвалтуванням або сексуальним насильством. Однак, заподіяння при зґвалтуванні тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, охоплюється частиною 5 статті 152 КК України і додаткової кваліфікації за частиною 2 статті 121 КК України не потребує.

Як уже відзначалось, до тяжких наслідків при зґвалтуванні не відносяться свідоме поставлення потерпілої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини або сифілісом, якщо захворювання не настало. Попри це, наведені дії варто кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень: відповідною частиною статті 152 та частиною 1 статті 130 КК України.

Висновки. Підсумовуючи всі вищезазначені положення, можна зробити висновок, що законодавець сформував категорію «тяжкі наслідки» як оціночну, що створює деякі проблеми кримінально-правової оцінки таких наслідків при зґвалтуванні. Саме тому, при здійсненні фактичної правозастосовної діяльності важливо детально вивчати обставини вчиненого кримінального правопорушення та використовувати викладені у судовій практиці напрацювання. Доречно зазначити, що в проєкті КК України, який на момент підготовки даної публікації знаходиться в стані доопрацювання Робочою групою, ця проблема вирішена шляхом визначення ознак тяжкого наслідку як в цілому для будь-якого виду злочину, тобто відображений в положеннях Загальної частини, так і стосовно окремого виду злочинів, передбачених різними розділами Особливої частини.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Козаченко О. В., Адаменко К. А. Нові підходи до дефініції закону про кримінальну відповідальність у зв'язку з розширенням меж кримінально-правового регулювання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія Юриспруденція: Збірник наукових праць. Вип. 33. Серія: Юриспруденція. Одеса, 2018. С.122-125.

2. Мусиченко О.М. Вимоги до кримінального закону в світлі практики Європейського суду з прав людини. *Захист прав людини: національний та*

міжнародно-правовий виміри. XIV міжнародна науково-практична конференція «Від громадянського суспільства – до правової держави»: Збірник тез доповідей. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. С. 265-268.

3. Козаченко О.В., Мусиченко О.М. Культуро-антропологічний вимір справедливості кримінально-правового впливу: світові здобутки та національні надбання. *Гуманітарний дискурс: політика, управління, влада* : колективна монографія / за заг. ред О.А. Івакіна, І.В. Шамши, Д.В. Яковлева. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 120-135.

4. Мусиченко О.М. Загальносоціальні критерії якості кримінального закону. *Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12-13 жовт. 2016 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х. : Право, 2016. С. 504-508.

5. Козаченко О.В., Мусиченко О.М. Кримінальне право України : Загальна частина : конспект лекцій – довідник. Миколаїв: Іліон, 2017. 298 с.

6. Брич Л. Розмежування складів злочинів, спільною ознакою яких є суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди здоров'ю людини: зміст спільних ознак. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2009. Вип. 48. С. 225–240.

7. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 року № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08#top>